

ETNOLOGIE

Valentin ARAPU

CORUPERA ȘI ÎNFRUNTAREA CIUMEI ÎN FOLCLOR: CREDINȚE, SUPERSTIȚII ȘI PRACTICI MAGICE (ASPECTE ETNOCULTURALE)*

<https://doi.org/10.52603/rec.2022.31.01>

Rezumat

Coruperea și înfruntarea Ciumei în folclor: credințe, superstiții și practici magice (aspecte etnoculturale)

În folclorul românesc Ciuma personificată are imaginea unei creaturi malefice care devorează cu nemiluita oamenii, mâncându-i la propriu. Chipul demonic al molimei, cu înfățișarea sa scheletică în arta iconografică, vine să alimenteze fobiile oamenilor, înspăimântați de armele fatale ale molimei: sabia, coasa sau secera. În sursele folclorice persistă două percepții diametral opuse ale impactului Ciumei asupra vieții oamenilor. Conform primei, Ciuma este necruțătoare și devastatoare, omorându-i pe oameni în pofida încercărilor lor de a o corupe prin daruri generoase. Cea de-a doua percepție oferă totuși o rază de speranță oamenilor prin aplicarea unor remedii ale medicinei magice și prin înfruntarea molimei în baza unor acțiuni ingenioase, întreprinse de oameni simpli și extrem de descurăreți. Și dacă în cazul primei percepții predomină o stare de spirit marcată de fatalism și disperare, atunci în cazul celei de-a doua, perspectivele înfruntării Ciumei sunt optimiste și dătătoare de viață. Cvasi importante în sursele folclorice sunt dialogurile eroilor centrali cu Ciuma din care ies la iveală atât fobiile, cât și multiple prejudecăți și superstiții ale oamenilor. Totuși, Ciuma este păcălită de un cioban care cunoaște câteva măsuri sanitare eficiente de eradicare a bolii. La fel de eficientă se dovedește a fi metoda eroinei din legenda „Soarele și Rândunica”, când Ciuma a crăpat la propriu de cantitatea enormă de lapte pe care l-a băut.

Cuvinte-cheie: Ciună, folclor, medicina magică, credințe, superstiții.

Резюме

Подкуп и преодоление Чумы в фольклоре: верования, суеверия и магические практики (этнокультурные аспекты)

В румынском фольклоре персонифицированная Чума предстает в образе зловещего создания, которое беспощадно истребляет людей, буквально пожирая их. Демонический образ болезни, представленной в иконографии в облике скелета, подпитывает страхи людей, испытывающих ужас в связи со смертоносными видами оружия Чумы: сабли, косы или серпа. В фольклорных источниках отражены два противоположных представления о влиянии Чумы на человеческие жизни. Согласно первому, она безжалостна и разрушительна, убивая людей вопреки попыткам ее подкупа посредством весьма щедрых даров. Согласно второму представлению людям предоставляется надежда на спасение через применение определенных средств магической медицины и преодоление болезни при помощи изобретательных действий простых людей. Если в первом случае преобладают пессимистические и фаталистические настроения, то во втором

имеются перспективы преодоления Чумы, носящие оптимистический и жизнеутверждающий характер. Крайне важными в фольклорных источниках являются диалоги главных героев с Чумой, в которых прослеживаются не только страхи людей, но и многочисленные предубеждения и суеверия. Вопреки всему, Чума была обманута чабаном, который применил несколько эффективных санитарных мер в борьбе с этой болезнью. Настолько же успешным оказался и метод, использованный главной героиней легенды «Солнце и Ласточка», когда Чума буквально лопнула от огромного количества выпитого молока.

Ключевые слова: Чума, фольклор, магическая медицина, верования, суеверия.

Summary

Corruption and confrontation of the plague in folklore: beliefs, superstitions and magical practices (ethnocultural aspects)

In Romanian folklore, the personified Plague has the image of an evil creature that devours people without mercy, eating them literally. The demonic face of the plague, with its skeletal appearance in iconographic art, comes to feed the phobias of people, frightened by the fatal weapons of the plague: sword, scythe or sickle. Two diametrically opposed perceptions of the impact of the Plague on people's lives persist in folklore sources. According to the first, the plague is relentless and devastating, killing people despite their attempts to corrupt it through generous gifts. The second perception, however, offers a ray of hope to people by applying remedies of magical medicine and by facing the plague based on ingenious actions, undertaken by simple and extremely resourceful people. And if in the case of the first perception a state of mind marked by fatalism and despair predominates, then in the case of the second, the prospects of facing the Plague are optimistic and life-giving. The dialogues of the central heroes with the Plague from which both phobias and multiple prejudices and superstitions of people emerge are quasi important in folklore sources. However, the plague is fooled by a shepherd who knows some effective health measures to eradicate the disease. The method of the heroine from the legend of “The Sun and the Swallow” proves to be just as effective when the Plague literally cracked the enormous amount of milk she drank.

Key words: Plague, folklore, magic medicine, beliefs, superstitions.

Argument. În credințele populare Ciuma personificată era nemiloasă și necruțătoare cu toți cei care se confruntau cu această molimă. Chipul scheletic al Ciumei, predominant în imaginile ico-

nografice, este complementat de cele mai multe ori cu sabia, coasa sau secera, arme fatale cu ajutorul cărora Ciuma seceră la propriu viețile oamenilor. În folclorul românesc reprezentările despre încercările de corupere și de înfruntare a Ciumei au o conotație dihotomă: pe de o parte, toate încercările ciumatului de a îmbuna molima sunt zădarnice, iar pe de altă parte, totuși există anumite remedii ale medicinei populare și ale medicinei magice prin intermediul cărora boala poate fi înfruntată. Realmente, percepțiile folclorice reflectă într-o formă sau alta epidemiile și pandemiile de ciumă pe parcursul cărora erau răpuși de boală majoritatea celor contaminați, iar un număr mai mic dintre cei infectați, supraviețuind și căpătând imunitate la această maladie.

În articolul de față este investigată pe dimensiunea etnoculturală problema coruperii și înfruntării Ciumei, personificate în folclorul românesc prin prisma credințelor, superstițiilor și a practicilor magice.

Fobiile și coruperea Ciumei. În credințele populare exista percepția că orice boală are un demon care o provoacă. De exemplu, oamenii credeau că pneumonia sau „junghiurile” este provocată de demonul numit „junghi” sau „cuțit” (Sfântul 2016: 100). Părintele scolasticii medievale Aureliu Augustin explica etimologia cuvântului grecesc *daímon* printr-o făptură divină, care desemna, în particular, un zeu protector, asociind deja în tradiția creștină demonii cu spiritele răufăcătoare, aducătoare de năpaste și boli cu zeei păgâni, cărora romanii le ofereau ofrande (Шпренгер, Инстититорис 2011: 89). În medicina magică românească demonul bolii era întruchipat printr-un animal domestic sau sălbatic, sau printr-o pasăre sălbatică (Sfântul 2016: 100-101).

În formele tradiționale ale folclorului românesc din Basarabia, Ciuma personificată apare în postura malefică, fatală, tragică pentru locuitori, astfel în Bugeac a circulat o variantă versificată a unei balade păstorești dedicate ororilor molime care, fiind o creatură demonică, necruțătoare, care, în cele din urmă, îți ia zilele indiferent de darurile care i le faci: *Vine Ciuma din Bugeac, / Vine, vine-ntr-un picior / Și se pune la un cap de răzor: / – Bună ziua, fecior de domn, / – Mulțămim, Ciumușoară ! / Unte duci tu, Ciumușoară ? / – Eu mă duc în sat la voi / Să iau fete și flăcăi. / – Eu îți dau carul cu boi, / Numai întoarce-te înapoi. / – Eu și carul ți-oi lua / Și în sat la voi oi intra. / – Eu îți dau murgul de sub mine, / Numai lungește-mi zilele. / – Eu și murgul*

ți-oi lua, / Și zilele ți-oi lua (Folclor 1982: 257)¹.

Frica față de ciurma aducătoare de moarte pentru toți, îi face pe oameni să se adreseze după ajutor lui Dumnezeu prin invocarea următoarelor versuri: *Scobori, Doamne pe pământ / Și vezi ciurma ce-a făcut. / De la Nistru pân la Prut / A făcut negru pământ. / Printre vii, printre livezi – / Tot mormânturi de băieți. / Printre viile mai mari – / Mormânturi de fete mari. / Printre viile mai mici – / Tot mormânturi de voinici. / Printre vii, printre ponoare – / Tot mormânturi de cucoane. / Biete, biete, cucoane, / Cum le-apuc cu cângile / Și le stric modifele* (Folclor 1973: 90)².

În Țara Oașului impactul distrugător al ciumei este reflectat în folclor, astfel într-o ghicitoare se spune că: *Ciuma'n satu ș'o ochicat, / Toț feciorii i-o mâncat. / O rămas părinți sânțuri* (Mușlea 1932: 162)³. Într-o doină din Racșa este menționată ciurma devoratoare de prunci care în chip de moarte stă în așteptare la capul lui Gherghicuț care-i „mort de bat” ori îi „beteag”: *Și cucuțu la picioare. / Ș'au dzis cucu cătă ciumă: / Du-te ciumă de-acole, / Că tu pi unde te duci, / Leși maicile fără prunci, / Și stăpânii fără slugi; / Da io pi unde mă mai duc, / Aflu plugurile-arând / Și fete mari cu sugnele, / Neveste cu pânzele* (Mușlea 1932: 168)⁴.

O altă fobie a oamenilor, reflectată în folclor, o constituie frica față de cioclii care pe timp de ciumă comiteau multiple abuzuri: *Frunză verde peliniță, / Ian, ascultă, măiculiță, / Colo-n vale la portiță / Cum îmi strigă o copiliță: / – Nu mă lăsa, măiculiță, / Că mă trag cioclii de găte / Să mă arunce într-o căruță, / Să mă ducă la mormânt, / Din jos de moara de vânt. / Frunză verde de-avramească / Pe ulița armenească, / Pe ulița cea grecească / Ciocănește, bocănește, / Voinicul Murgu-și potcovește, / Șade ciurma și-l păzește, / Ciurma și cu soră-sa, / Ca să-i scurteze viața. / – Ah, tu, ciumă, soro ciumă, / Na-ți calul și armele / Și lasă-mi tu zilele, / Na-ți eu galbenii și beșlicii, / Nu-mi scurta viața pe aici!* (Folclor 1973: 90)⁵. Sursele folclorice menționate reflectă o stare de spirit disperată, apocaliptică a oamenilor care încearcă să îmbuneze Ciurma cu daruri, chiar să facă o înțelegere cu ea să le cruce viețile în schimbul oferirii averilor și bunurilor materiale: carul cu boi, caii, armele, galbenii și beșlicii. Dar, finalmente, toate sunt zădarnice, Ciurma fiind nemiioasă și de neînduplecat.

Sentimentul fricii față de ciumă este prezent în medicina magică românească, descântătoarele, rostindu-și formulele de vindecare, amintesc de ciumă, plasând-o pe podiumul celor mai periculoase

boli. În descântecele „De bubă” sunt menționate 99 feluri de bube „la om” și „la vite” (bubă roșie, bubă vânătă, bubă verde, bubă grabnică, bubă porcească, bubă cu orbățul etc.), descântătoarea adresându-le diferite calificări în care este menționată Ciuma: *Tu buba bubelor, / Tu puiul ciumelor <...>. Tu bubă cu puiul ciumei!* (Hodoș 1912: 48-49)⁶. Într-un alt text buba este tratată prin formula: *Puiul ciumelor! / Nu ouă nu cloci! / Că n'ai loc aci* (Hodoș 1912: 49-50)⁷.

Ion Chelcea nuanțează că în Năsăud a circulat o legendă care a fost culeasă și versificată de către George Coșbuc cu titlul „Blăstăm de mamă” (Coșbuc 1912: 1-19). Totuși, legenda descrisă de I. Chelcea diferă după conținut cu textul versificat a lui G. Coșbuc. Astfel, conform variantei populare, undeva prin Ardeal o bătrână avea „nouă feciori și o fată, Voichița” și încă un frate al ei „Gin Constangin (Constantin), copil mijlociu”. Și dintr-o dată: *Dumnezău mi-ș rânduia, / ciuma, că-mi venia, / pe noue-i mânca. / Nu-i mai rămânea, (decât) / fata Voichița / Cu Gin Constangin.* Când îi veni vremea de măritat, Voichița primi propuneri de la pețitori din țară și de peste hotare. Bătrâna îi refuza la început pe pețitorii „dintr'altă țară”, dar la insistența fiului său se înduplecă, primind asigurarea că de fiecare dată când i se va face dor de Voichița, Constangin va încăleca murgul și o va aduce acasă pe soră-sa. Bătrâna mamă căzu de acord, spunând doar că dacă nu se va întâmpla așa își va blestema fiul: *Cu blestemul cel mai greu / cea lăsat Dumnezeu. Dar, Multă vreme nu trecea, / De când Voichița pleca; / ciuma'n sat iară intra / multă lume prăpădea; / Constangin să betejea / și grea boală că-mi bolea... / pe urmă și el murea.* A urmat blestemul de mamă și Gin Constangin a fost nevoit să iasă din mormânt, să încalece murgul și s-o aducă acasă pe Voichița. După care, s-a întors în mormânt, iar Voichița a mers la casa bătrânei mame care nu a recunoscut-o, confundând-o cu Ciuma: – *Du-te ciumā rea / dela casa mea / că tu nu ești Voica mea, / ci ești moartea crâncenă; / că câți copii am avut, / toți de tine or murit / numa cu-atâta am ugit; / numa cu ușa 'ncuiată / și cu mărtișoru 'n vatră.* Voichița a încercat să-i explice că s-a întors la ea, fiind ajutată de fratele său care a rămas „din sus de izlaz”. Dar toate au fost zădarnice, bătrâna răspunzând înspăimântată: *Vai! mâncată mi-s de rele, / nu cred cu-vintele tele / că acuma văd eu bine, / ce vrei tu să faci cu mine. / Du-te, du-te ciumā rea, / du-te deala casa mea* (Chelcea 1937: 298-299). Această legendă versificată reflectă de fapt starea de spirit a oamenilor pe timp de ciumā, determinante fiind frica, spaima, groaza pe care le simt oamenii din cauza

ravagiilor bolii. Frica era atât de mare încât bătrâna mamă nu și-a recunoscut fiica venită din depărtare. Fobiile față de Ciumā sunt alimentate de percepția ei în calitate de creatură demonică care „mănâncă” la propriu oameni și prăpădește multă lume.

Un aspect interferent legendei narate ține de forța coplesitoare a blestemului de mamă în urma aplicării căruia fiul mort deja a fost nevoit să iasă din mormânt și să-și îndeplinească promisiunea dată mamei în vremea când era încă viu. Legătura dintre blestemul de mamă și ciumā este consfințită în proverbele populare, cel mai relevant fiind următorul: *Blestemul de mumă, ca gheara de ciumā (Blestemul de mumă e rău ca gheara de ciumā; Blestemul de mumă, ca fiara de ciumā).* Astfel, invocarea ciumei în blestem, asociată cu gheara de ciumā sau fiara, vine să accentueze faptul că cel mai greu blestem „este al părinților” (Nedelcu-Păsărin 2021: 101).

Înfruntarea Ciumei. Totodată, multiple surse folclorice converg în favoarea faptului că Ciuma poate fi înfruntată și chiar învinsă prin anumite practici naturale și remedii medicale. În Țara Oașului a circulat legenda Soarelui și Rândunicii. În timpurile de demult Soarele era om, iar Rândunica – „o fată frumoasă”. Soacra Rândunicii și-a trimis nora la Ciumā după o sită pentru a cerne făină pentru pască. În drum spre casa Ciumei, Rândunica a trecut pe rând pe la fiecare zi a săptămânii, primind sfaturi și daruri după cum urmează: Luni „i-o dat o cute”; Marți i-a indicat „unde șade ciuma”; Miercuri „i-o dat o cloșcă cu pui”; Joi „i-o dat o uiagă⁸ de lapte”; Vineri „i-o dat un chieptene”; Sâmbătă i-a spus fetei „că să nu să bage'n” casa Ciumei, „că o a mânca”, dar să intre numai în tindă, să ia sita și să fugă cu ea. După ce fata luă sita, Ciuma în chip de „femeie hâdă” încălecă și porni în urmărirea tinerei. Fata, cum îi zise Sâmbătă, a aruncat pieptenele jos, „și s'o făcut deal de ciont și ciuma o ros dealu până ce o mai agiuns pe fată”. Tânăra a aruncat cutea, făcându-se un deal de piatră. Ciuma a ros și dealul de piatră „și iar o agiuns pe fată”. După aceea fata a aruncat „uiaga cu laptele gios, și s'o făcut apă mare de lapte. Și ciuma tăt o băut, până ce-o crăpat. Și apoi n'o putut fugi mai mult după fată”. Întoarsă acasă, sfătuită de soacra sa, fata a găsit Soarele „supt un lepedeu”, fiind „așa de luminos ca o rujă de pe câmp”, iar fata s-a transformat în rândunică și a zburat⁹. „Pan'atunci [soarele] a fost fecior așa ca aștilalț” (Mușlea 1932: 190)¹⁰. Povestitorul din Bixad a scăpat din vedere care a fost destinația cloștii cu pui, oferite fetei din

partea Sfintei Miercuri. În tradiția populară, „cloșca cu pui” a fost pusă de om în carul mare cu patru boi în drum spre Atotputernicul pentru ai cere îndurare pentru faptul că o femeie era să murdărească cerul cu un scutec de la copil (Antonescu 2016: 144-145). Sătenii au transpus pe bolta cerului „realitățile vieții lor sociale”, atribuindu-le semnificații umane, antropomorfe și zoomorfe. În proiectarea satului pe cer se regăsesc constelațiile Cloșca cu Pui, Calea Robilor, Hora Satului, Fata Mare din Horă, Oile, Lupul și Ciobanul, Carul Mare și Carul Mic, Rarița, Comoara Făgăduită, Sfredelul, Crucea și Cei Trei Crai de la Răsărit (Antonescu 2016: 145). În popor Cloșca cu Pui (constelația Pleiadelor) mai este numită *Găinușa* (Antonescu 2016: 312). În povestea Soarelui și a Rândunicii, semnificația cloștii cu pui este mai apropiată cu cea de „cloșcă cu pui de aur” oferită de Sfânta Luni (soră bună cu Sfânta Miercuri) oamenilor pe care-i și ajută în tot ceea ce fac (Antonescu 2016: 374). În Vâlcea se credea că în noaptea dinspre Drăgaică (24 iunie) observarea pe cerul înstelat a Cloștii cu Pui era semn de găsimă a banilor, a unei comori de trei ori (Gorovei 1995: 54). Astfel, în povestea Soarelui și a Rândunicii cloșca cu pui, oferită în dar fetei de Sfânta Miercuri, avea destinație de indicare a direcției pe care urma să meargă în drum spre casa Ciumei, simbolizând totodată și crearea unei temelii materiale ale familiei Soarelui și Rândunicii, în perioada imediată după eradicarea nemiloasei molime.

În mitologie nu este întâlnit atât de frecvent remediul de a scăpa de Ciumă prin adăparea ei din marea de lapte „până ce-o crăpat”. Totodată, în medicina populară este atestat „laptele de piatră”, căpătat în peșteri în urma pisării mai multor ingrediente și folosit pentru a nu pierde laptele la vaci (Leon 1903: 286). În medicina magică pentru a preveni mușcăturile de șarpe era folosit „laptele de căpușă”: – *Ce faci, fată, pe piétră?* / – *Fac turtă de cenușă / Cu lapte de căpușă.* / – *Cine a mânca?* / – *Șerpele a mânca, / Pe loc a crăpă* (Leon 1903: 277).

În mod paradoxal, dar certitudinea Morții adusă de Ciumă este spulberată în folclorul cules din fostul județ Tutova prin circulația legendei despre un cioban care a păcălit Moartea, Ciuma și Holera. Povestirea începe cu vremurile de demult, când „Ciuma, Holera și Moartea umblau toate împreună pe fața pământului”. Aflându-se într-un cimitir, cele trei babe urâte și hidoase au hotărât să meargă pe rând la un cioban care locuia la marginea satului și promise să le dea câte un miel gras de pomană. Holera a mers prima și ciobanul a refuzat-o, iar la

amenințarea de a-i lua viața, ciobanul a avertizat-o că va scăpa de ea „mâncând usturoi și bucate pipărate”. Următoarea care a mers după miel a fost Ciuma și de data aceasta ciobanul a scăpat de molimă, zicându-i că v-a da foc la toate gunoaiile și va sta în fum, scăpând astfel de „urâciunea de babă” nepoftită. Ultima a venit Moartea, „o dihanie numai oase, care purta și o coasă în mână” care l-a amenințat pe cioban că-i va lua zilele. Ciobanul a fost nevoit să ia un miel gras și să i-l ducă Morții acasă. Ajungând la casa Morții ciobanul a fost mirat de mulțimea cuielelor bătute în pereții locuinței și „de fiecare cui atârna câte un ghem”, iar ghemurile erau diferite: mari, mijlocii, „iar altele mici de tot”. Curios din fire, ciobanul o întrebă pe Moartea ce semnificație au aceste ghemuri. Moartea i-a răspuns că aceste „ghemuri au pe ele firul vieții fiecărui om. Când se mântuie firul, se sfârșește și traiul omului” după care ea merge să-i ia sufletul. Ciobanul a rugat-o să-i arate ghemul lui și după ce a văzut că este unul foarte mare, s-a convins că mai are multe zile de trăit. Într-un final, ciobanul a luat mielul și s-a întors acasă la femeie și copii. Astfel, cele trei năpaste – Moartea, Ciuma și Holera – au rămas păcălite de cioban (Sfântul 2016: 101-105; Folclor 1991: 92-93; Legende 1975: 152-153)¹¹. Această legendă, pe lângă substratul său mitologic, reflectă remediile medicinei populare în combaterea epidemiilor de ciumă și holera: consumul în alimentație a usturoiului, a bucatelor pipărate, afumarea locuințelor și arderea lucrurilor contaminate (Bujorean 1936: 72).

În legenda păcălirii Morții, Ciumei și Holerei de către un cioban persistă multiple simboluri, originea cărora este greu de stabilit, fiind relevante doar unele comparații în spațiu și în timp. Tradiția baterii unui cui (piron, țintă) într-un zid este atestată în Roma antică în secolul IV î. Chr. (Grube 1932: 5; ШТОЛЛЬ 2003: 123)¹², când ciuma a bătuit în orașul etern trei ani la rând, pricinuind moartea multor oameni. Molima nu a fost îmbunătățită nici prin ofrandele aduse, nici prin procesiunile organizate de romani. În cele din urmă, la sfatul bătrânilor, a fost readusă o tradiție veche de combatere a ciumei prin baterea unui piron într-un zid din templul lui Jupiter. Senatul a dispus să fie îndeplinit ritul solemn în urma căruia ciuma a dispărut „prin virtutea salutară a unui cui” – *Clavum figere*. Drept urmare, în fiecare an la data de 13 septembrie, magistrații romani înfigeau cuiul cu solemnitate în zidul salvator, iar practica dată a căpătat caracter de lege (Chelcea 1937: 297-298). În legenda românească priveliștea casei Morții l-a mirat pe cioban

anume prin mulțimea de „cuie bătute în casă”, de fiecare cui fiind atârnat un ghem, simbol al duratei vieții omului. Și dacă în tradiția romană baterea cuiului în zid semnifica eradicarea Ciumei și, respectiv, salvarea vieții oamenilor, în legenda românească persistă simbolismul vieții omului în formă unui ghem, atârnat și depănat încontinuu într-un cui bătut în peretele (zidul) casei Morții. Simbolistica din mitologia românească este mai apropiată de tradiția etruscă conform căreia în fiecare an în templul zeiței sorții și a norocului Nortia (la romani zeița Fortuna) erau bătute cuie în zid pentru a marca scurgerea timpului și a număra anii trecuți (Itu 2004: 222; Гордеев 2015: 76).

În satele din Moldova un alt remediu salvator de urgență Ciumei era considerat o brazdă trasă în jurul granițelor localității „cu un plug lucrat de doi fierari, frați gemeni, din lemnul a doi copaci *îngemănați*, plugul fiind tras de boi gemeni, mânați de doi flăcăi gemeni”. Arătura magică realizată cu puterea *năzdrăvană* a gemenilor „putea fi eficientă și în cazul altor epidemii” (Ciubotaru 2004: 178). O altă funcție a brazdei rituale „la delimitarea spațiului comun de locuit” era ferirea de „boliștea de vite”, iar în alte zone ale țării „brazda trasă era considerată ca apărătoare de ciumă” (Ravaru 2004: 357). Dan Ravaru relevă în acest sens că Lucian-Valeriu Lefter nuanțează asocierea între „întemeierea Romei, însoțită de jertfirea lui Remus de către Romulus și bătaia primită de copii la fixarea hotarelor, acum pentru a ține minte, la origine, Jertfirea” (Ravaru 2004: 357). Romulus „a trasat cu plugul o brazdă împrejurul Palatinului: pământul aruncat de brăzdar reprezenta zidurile, brazda reprezenta șanțul de lângă ziduri”. Romulus l-a omorât pe Remus pentru că „a încălcat dintr-un salt *zidurile și șanțul*” (Eliade 1994: 108), în consecință orașul a fost cuprins de ciumă, care a bătuit până când Romulus „a înduplecat umbra fratelui, punând pentru el un tron alături de al său” și a stabilit în memoria lui Remus sărbătoarea celor morți – *Lemuria* (Ромул 1896). Totodată, brazda trasă de Romulus la stabilirea hotarelor urbei nu a putut salva de fiecare dată locuitorii Romei, în pofida colinelor sale, de „ciumă (malarie)” în timpul revărsărilor Tibrului, pericolul dat persistând până la începutul secolului al XIX-lea (Бирд 2017: 40).

Concluzii. În încercarea de a îmbuna nemiloasa Ciumă oamenii recurgeau la cele mai disperate soluții: îi ofereau ofrande, încercau să o corupă cu daruri, îi adresau balade versificate, o alungau prin descântece pentru ca într-un final toate să fie zădar-

nice. Ciuma nu avea milă și nu cruța pe nimeni, nici pe cei săraci, nici pe cei bogați. Totodată, în percepția populară, exista convingerea că Ciuma, la fel ca Holera și Moartea, pot fi păcălite prin varia vicleșuguri și metode puse la cale de oamenii de rând, implicit de un simplu cioban care cunoaște practicile tradiționale de combatere a molimelor. Ciuma, fiind lacomă și hapsână în povestea „Soarelui și Rândunicii”, crapă la propriu în urma cantității enorme de lapte pe care l-a băut. Inventivitatea autorilor populari în acest sens nu are margini, astfel mitul despre atotputernicia Ciumei este spulberat în multiple surse folclorice care le ofereau oamenilor o speranță în plus în încercarea de a înfrunța molima necruțătoare.

Note

* Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului: „Evoluția tradițiilor și procesele etnice în Republica Moldova: suport teoretic și aplicativ în promovarea valorilor etnoculturale și coeziunii sociale” / 20.80009.1606.02.

¹ Cules de la Maria Panaghia, 64 de ani, Satu-Nou (Novoselskoe), Reni, reg. Odessa.

² Cules de la Stancu Nicolai, 57 ani, or. Hânțești.

³ Abobghicioarii (II), cules de la Grigor Homa, 58 de ani, din satul Cărmăzana.

⁴ Culeasă de la Mărie Balaș, 20 de ani.

⁵ Cules de la Nicolae Stepanov, 57 ani, or. Hânțești.

⁶ Se descântă cu trei „cărbuni stânși”, semnificația fiind: „cum se stâng cărbunii, așa să se stângă durerea”. Pentru procedura deplină se folosește un cuțit și un fir de mătură. După recitirea textului magic, descântătoarea aruncă firul de mătură „în crucea drumurilor”, zicând următoarele: Doamne-ajută! / Cum se desfac Drumurile, / Așa să se desfacă durerile!”. Descântec „auzit de la Cumbria Poceanu din Jupa și comunicat de G. Gruea învățătorul”.

⁷ Descântătoarea sau descântătorul folosesc în timpul ritualului un cuțit, praf de pușcă și usturoi. Pe final bolnavul este uns cu „usturoi descântat pe locul unde s-a făcut buba”. Descântec „comunicat de elevul R. Ioanovici din Jena și spus de bunica-sa Eva Ioanovici”.

⁸ Vas de sticlă pentru păstrarea lichidelor.

⁹ În folclorul medical rândunica este invocată în legătură cu anumite boli și tratarea lor la animale. În sate se credea că dacă rândunica zbură pe sub o vacă, atunci vaca dădea „lapte cu sânge” urmând

să-i fie afumate „șatele cu fum de cuib de rândunică” (Leon 1903: 275).

¹⁰ Cules de la Toader Zoab, 16 ani, din Bixad.

¹¹ Denumirea legendei este diversificată în sursele folclorice, fiind consemnate de către alcătuitoii următoarele: Cum a păcălit un cioban Moartea, Ciuma și Holera; Holera, Ciuma și Moartea.

¹² Roma a fost cuprinsă de o epidemie de pestă începând cu anul 365 î. Chr. Ciuma bântuia „cu toată furia”, răpind mulți cetățeni cinstiți. După ce a servit Republica timp de 64 de ani Marcus Furius Camillus a murit de ciumă.

Referințe bibliografice

Antonescu R. 2016. Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești. Iași: Tipo Moldova. Ediție digitală. În: <http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Antonescu-Romulus-Dictionar-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti.pdf> (vizitat 25.01.2022).

Bujorean G. 1936. Boli, Leacuri și Plante de leac cunoscute de Țărănimea Română. Sibiu: Editura Asociațiunii „Astra”.

Chelcea I. 1937. Izgonirea vrăjitoarească a ciumei în satele din Ardeal. În: *Natura*. Revistă pentru răspândirea științei. Anul XXVI, nr. 7, 15 iulie, p. 297-303.

Ciubotaru S. 2004. Agenți terapeutici în folclorul medical din Moldova. În: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*. Vol. IV, Iași, p. 165-184.

Coșbuc G. 1912. Blăstăm de mamă. Legendă populară din jurul Năsăudului. Sibiu: Editura lui W. Krafft.

Eliade M. 1994. Istoria credințelor și ideilor religioase. De la Guatama Buddha până la triumful creștinismului. Vol. 2. Chișinău: Universitas.

Folclor. 1982: Folclor din Bugeac. Alcătuitoii: G. G. Botezatu, I. V. Buruiană, N. M. Băeșu, E. V. Junghietu, L. I. Curuci, S. G. Moraru, Iu .I. Filip, A. S. Hâncu, V. A. Cirimpei, I. D. Ciobanu. Chișinău: Știința.

Folclor. 1973: Folclor din părțile Codrilor. Alcătuitoii: G. G. Botezatu, N. M. Băeșu, E. V. Junghietu, M. G. Savina, E. V. Tolstenco, A. S. Hâncu, V. A. Cirimpei, I. D. Ciobanu. Chișinău: Știința.

Folclor. 1991: Folclor păstoresc. Alcătuitoii: E. Junghietu, A. Furtună. Chișinău: Știința.

Gorovei A. 1995. Credinți și superstiții ale poporului român. București: Editura Grai și Suflet-Cultura Națională.

Grube A. W. 1932. Biografii romane (Timpul de eroism și decadența Republicii Romane). Partea a II-a. Traducere de Nicolae Petra-Petrescu. În: Bi-

blioteca populară a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” – „Astra”, Anul XXII, nr. 193. Sibiu: Editura Asociațiunii „Astra”.

Hodoș E. 1912. Descânțece. Sibiu: Editura Asociațiunii / Tipografia Arhidiecezană.

Itu M. 2004. Filosofia și istoria religiilor. București: Editura Fundației România de Măine.

Legende. 1975: Legende, tradiții și povestiri orale moldovenești. Alcătuitoii: G. G. Botezatu. Chișinău: Știința.

Leon N. 1903. Istoria naturală medicală a poporului român. Extras din „Analele Academiei Române”. Seria II. T. XXV. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, p. 171-330.

Mușlea I. 1932. Cercetări folclorice în Țara Oașului. În: *Anuarul arhivei de folclor*. Vol. I. Publicat de Ion Mușlea. Cluj: Cartea Românească, p. 117-240.

Nedelcu-Păsărin G. 2021. Simbolistica gesturilor rituale în mentalitatea tradițională românească. În: *Educația lingvistică și literară în contextul dezvoltării valorilor general-umane*. Materialele Conferinței științifice cu participare internațională. (Ediția a II, 20-21 mai 2021). Chișinău: UST, p. 98-103.

Ravaru D. 2004. O viziune asupra mentalului rural. Lucian-Valeriu Lefter, Zăpădenii. Vol. I. Cu o prefață de Mircea Ciubotaru. Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zota”. Iași, 2004. În: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*. Vol. IV. Iași, p. 356-359.

Sfântul 2016: Sfântul Mucenic Haralambie ocrotitorul împotriva bolilor. Selecția și adaptarea textelor de Ciprian Voicilă. București: Meteor Publishing.

Toma R. F. 2011. Dicționar comentat de cuvinte și expresii de origine biblică. București: Editura Universitară.

Бирд М. 2017. История Древнего Рима. М.: Альпина Нон-Фикшн. / Bird M. 2017. Istoriia Drevnego Rima. M.: Al'pina Non-Fikshn.

Гордеев С. В. 2015. Древняя магия и современные религии. М.: РИПОЛ-класик. / Gordeev S. V. 2015. Drevniaia magiia i sovremennye religii. M.: RIPOL-klasik.

Ромул 1896. Ромул (ок. 770–716 до н. э.). Из энциклопедического словаря. СПб.: Издательство Брокгауза и Ефрона. Т. LII. / Romul 1896. Romul (ok. 770–716 do n. e.). Iz entsiklopedicheskogo slovaria. SPb.: Izdatel'stvo Brokgauza i Efrona. T. LII. În: <https://e-libra.ru/read/498482-romul.html> (vizitat

25.01.2022).

Шпренгер Я., Инститорис Г. 1992. Молот ведъм. М.: Просвет. / Shprenger Ia., Institoris G. 1992. Molot ved'm. M.: Prosvet.

Штолль Г. В. 2003. История Древнего Рима в биографиях. Пер. с нем. Я. Г. Гуревича. Смоленск: Русич. / Shtoll' G. V. 2003. Istoriia Drevnego Rima v biografiakh. Per. s nem. Ia. G. Gurevicha. Smolensk: Rusich.

Valentin Arapu (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Валентин Арапу (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Valentin Arapu (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: valarapu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1103-9758>